

FRESH ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΙΣ ΕΛΛΗΝΩΝ ΛΟΓΟΤΕΧΝΩΝ
Χρόνια τύρα έδρει πώς είδυτρας που εργοτεύεται σε θάλασσα.
Ιούνιος 1919

«Κάποτε πίστευα ότι κάθε μυθιστόρημά μου έπρεπε να είναι μια βουτιά στο σκοτάδι, τη βία, τη τρέλα.» Ο Στέφανος Δάνδολος σε μια συνομιλία με την Ντίνα Σαρακηνού

Είχα την ευτυχία να γνωρίσω τον Στέφανο Δάνδολο αρκετά χρόνια πριν μέσα από τα βιβλία του και αργότερα προσωπικά στο ρουν της κοινής μας ιστορίας με το Literature. Θαυμάσιο γεγονός όταν ένας λογοτέχνης που εκτιμάς αποδεικνύεται και ως προσωπικότητα ένας άνθρωπος τον οποίο θες να ξανασυναντήσεις. Εκείνο που άμεσα γίνεται αντιληπτό όταν κάποιος τον γνωρίζει είναι μια λεπταίσθητη ευγένεια που εγκατοικείται μέσα του εναρμονισμένη με την όλη ταυτότητα του ως άνθρωπο και ως λογοτέχνη.

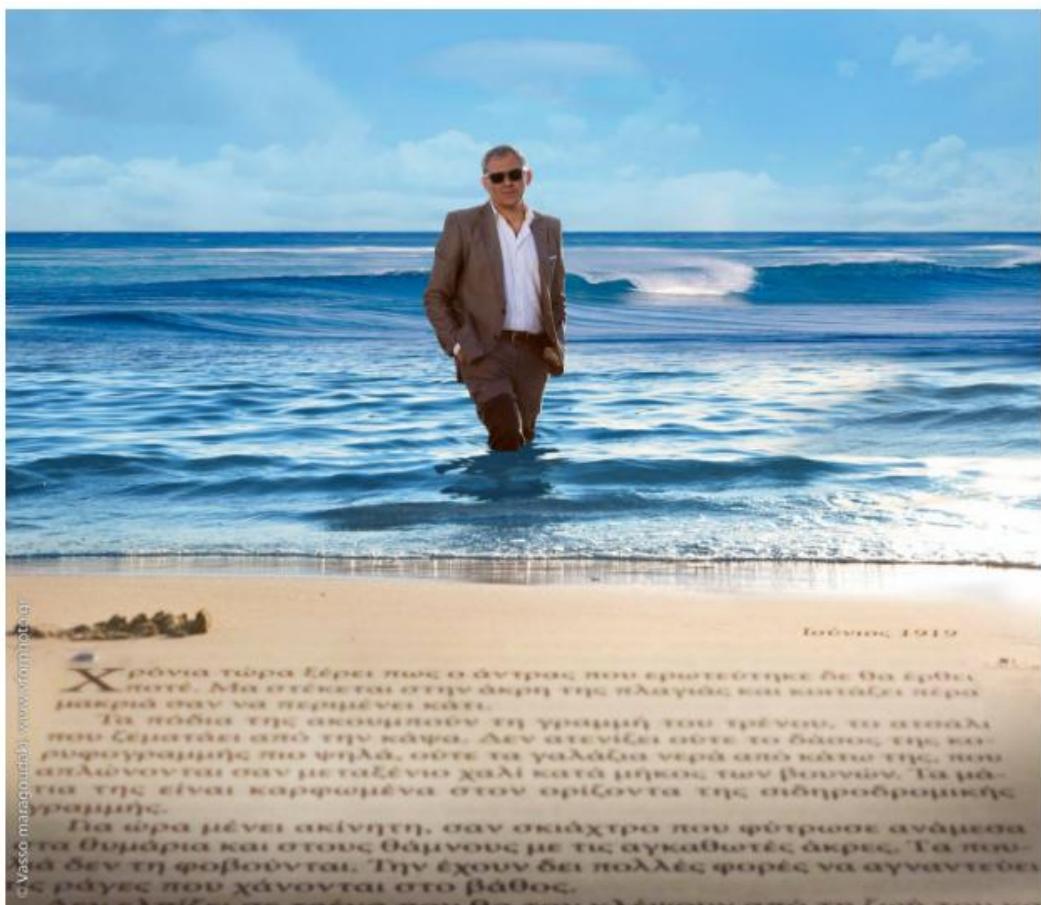
Η φοβερή πένα του Στέφανου Δάνδολου φάνηκε από την αρχή της καριέρας του ως δημοσιογράφος, με παράλληλη διαδρομή στη λογοτεχνία καθώς τιμήθηκε με το βραβείο Μπότση (2009) και διακρίθηκε από τον Παύλο Μάτεσι ως ένας από τους πιο σημαντικούς συγγραφείς της γενιάς του.

Ο γυναικείος ψυχισμός τού είναι γνώριμος, δεν μπορούμε να το ισχυριστούμε για πολλούς άνδρες λογοτέχνες αντό- και όταν στα βιβλία του πραγματεύεται ένα τόσο παρακινδυνευμένο θέμα όπως ο έρωτας, απέχει μακράν από γλιστερές αισθηματολογίες, απόρροια της εξαιρετικής αντιληπτικής του ικανότητας και της σύμπνοιας με τις σωστές λέξεις- γιατί αν υπάρχουν οι σωστές λέξεις να περιγραφεί ένα συναίσθημα, ο Στέφανος Δάνδολος σίγουρα τις κατέχει ή να το θέσουμε καλύτερα, τις συντονίζει αριστοτεχνικά.

Σε όλα τα βιβλία του, ως συγγραφέας παραμένει στα παρασκήνια, συνειδητά αποτραβιέται στο περιθώριο, κρυψμένος ως ένας Θεός στο ελάχιστο ίχνος της αφήγησης, αυξάνοντας την αναγνωστική αδημονία, ένα δύσκολο επίτευγμα. Και αντό ειδικά εξηγεί τις συναρπαστικές ανατροπές στα μυθιστορήματά του οι οποίες προκύπτουν αβίαστα σαν αδήριτες εκτονώσεις. Αναφωτιέται κανείς αν όντως και εκείνος γνωρίζει το τέλος και αν ναι, πόση ακρίβεια τελικά διαθέτει στο χειρισμό της ιστορίας. Που σημαίνει ότι η δύναμη της γραφής σε αυτή την περίπτωση ουδέποτε εκτρέπεται σε αδυναμία.

Η συγκεκριμένη συνέντευξη μού είναι αγαπημένη και ιδιαίτερη καθώς είναι η μοναδική συνέντευξη που είχα τη τιμή να πάρω η ίδια από λογοτέχνη. Στέφανε σε ευχαριστώ.

Ντίνα Σαρακηγού, 5 Νοεμβρίου 2016

Όλες σχεδόν οι πρώτες κριτικές για το «Όταν θα δεις τη θάλασσα» κάνουν λόγο για την πιο ώρψη στιγμή σου. Έρωτας, μνήμη, πόλεμος, απώλεια, πολιτική, θάνατος. Και Ελλάδα.

Το κίνητρο ήταν ο έρωτας βασικά. Δεν είχα γράψει ποτέ ένα ατόφιο ερωτικό μυθιστόρημα. Κάπι που να ξεχειλίζει από μια μεγάλη ερωτική ιστορία. Για πολλά χρόνια απέφευγα το θέμα. Στα πρώτα μου βιβλία δεν υπάρχει καθόλου έρωτας. Μόνο από τον «Τελευταίο Κύκνο» άρχισα να σκαλίζω αυτή την πληγή που λέγεται ερωτικό πάθος. Το συνέχισα και στη «Χορεύτρια του Διαβόλου», που όμως στο μεγαλύτερο μέρος της είναι μια κατασκοπευτική ιστορία. Είχε έρθει λοιπόν η στιγμή.

Την πλοκή την είχες στο μναλό σου πριν αρχίσεις την έρευνα ή πρώτα επέλεξες την περίοδο που θα εκτυλισσόταν το βιβλίο;

Ήξερα το θεματικό πλαίσιο. Η αρχική ιδέα ήταν η συναισθηματική επανάσταση μιας γυναικας στην Ελλάδα των τελών του δεκάτου ενάτου αιώνα. Ήθελα να γράψω ένα έργο εποχής στα πρότυπα των ερωτικών μυθιστορημάτων της βικτωριανής περιόδου. Βυθίστηκα λοιπόν στην έρευνα και όταν αισθάνθηκα έτοιμος ξεκίνησα τα πρώτα προσχέδια.

Και σιγά-σιγά άρχισες να χτίζεις κάτι που δεν αποδείχτηκε μόνο ερωτικό τελικά...

Εντάξει, είναι θέμα οπτικής. Μου αρέσει να φτιάχνω πλάνα σινεμασκόπ. Η διάσταση της τοιχογραφίας ήταν ένας από τους βασικούς στόχους. Δεν θα μπορούσε να είναι μόνο ερωτικό. Θα ήταν κι ένα μυθιστόρημα για την Ελλάδα. Ή όπως έγραψε κάποιος πριν από μερικές μέρες, βλέποντας το από μια άλλη σκοπιά, μπορεί τελικά να είναι κι ένα γράμμα αγάπης προς την πατρίδα μου. Ένα γράμμα φυσικά γραμμένο με αυστηρότητα και θυμό.

Τι σε ώθησε όμως να θέλεις να εντάξεις τόσα γεγονότα; Μέχρι και συνεδριάσεις της Βουλής του 1887 αναταριστάς. Και παρουσιάζεις τις εκλογές εκείνου του Γενάρη σαν θρίλερ.

Αυτό που με ώθησε ίσως ήταν η αίσθηση που είχα βαθιά μέσα μου ότι η πλοκή που αφορά την παλιά ιστορία του βιβλίου, δηλαδή τη Μαργαρίτα και το ερωτικό τρίγωνο, είναι κάπως τετριμμένη. Ένας νεκρός γάμος. Μια υπόθεση μοιχείας. Η απάτη. Το πάθος. Τα έχουμε ξαναδεί όλα αυτά. Έτσι, άρχισα να συνθέτω τις παραμέτρους που θα έκαναν τη διαφορά. Η Ελλάδα της εποχής εκείνης. Ο σιδηρόδρομος. Τα δάνεια. Οι πολιτικοί. Και φυσικά η δεύτερη ιστορία, το κομμάτι της Δωριθέας. Να πώς γύρω από τον έρωτα προστέθηκαν τα θέματα που ανέφερες πριν. Ναι, το κίνητρο ήταν ο έρωτας, αλλά το καύσιμο του μυθιστορήματος έγινε ο ίδιος ο κόσμος. Η κοινωνία ολόκληρη. Το πρόσωπο του καθενός μας. Η ανθρώπινη ψυχή.

© Vasso Maragoudaki, www.vlarchophoto.gr

Φωτογραφία / Βάσω Μαραγκούδακη

Γιατί πιστεύεις ότι ο καθένας μπορεί να δει το πρόσωπό του σε μια ιστορία που εκτυλίσσεται πριν από 130 χρόνια;

Επειδή το μέσα μας δεν αλλάζει. Η αγάπη είναι ίδια, και τώρα και τότε. Η φιλία. Ο πόθος. Η ευτυχία. Ήδιες αισθήσεις είναι. Μόνο οι συμπεριφορές αλλάζουν. Ό,τι νιώθουμε εμείς σήμερα, θα το νιώθουν οι άνθρωποι και μετά από τρεις αιώνες. Ίσως θα το εκδηλώνουν διαφορετικά. Αυτό μόνο.

Εγώ πάντως δεν βρήκα την ιστορία της Μαργαρίτας τετριψμένη. Το ζητούμενο δεν είναι τι γράφει κάποιος, αλλά πώς το γράφει.

Κοίτα, όλα έχουν να κάνουν με την επεξεργασία. Η δόμηση είναι το παν. Πώς χτίζεις τους χαρακτήρες σου, πόσο εμβαθύνεις στο κοινωνικό πλαίσιο, σε τι βαθμό καθορίζεις τις ενέργειες των ηρώων βάσει του χαρακτήρα τους και όχι βάσει ενός από μηχανής θεού που υπηρετεί χιλιοεπωμένα κλισέ. Αυτά τα εργαλεία αποτελούν το δικό μου ευαγγέλιο. Επίσης είναι η δουλειά ανάμεσα στις γραμμές. Ο τρόπος που δίνεις στο υλικό σου σχήμα και μορφή.

Tι εννοείς;

Έχω φτάσει να πιστεύω πως το γράψιμο είναι το λιγότερο. Η σημαντικότερη πτυχή στο χτίσιμο ενός μυθιστορήματος έχει να κάνει με την αρχιτεκτονική του. Σε ποια σημεία θα πρέπει να δίνεις ανάσες στον αναγνώστη. Ή ποιες σελίδες είναι περιπτές και πρέπει απαραίτητως να κοπούν. Επίσης, πότε θα επιπαχύνεις, και πότε ενδεχομένως θα σκαρώσεις σκόπιμες κοιλίτσες, έτσι ώστε να αναδείξεις μια ανατροπή που έρχεται. Ο ρυθμός είναι το παν. Και η μουσικότητα. Το βιβλίο να έχει ροή, μελωδία.

Κόβεις σελίδες εύκολα;

Πάρα πολύ εύκολα. Σπανίως μου αρέσει κάτι εάν είναι πρώτη γραφή.

Πόσες φορές μπορείς να γράψεις την ίδια σελίδα;

Υπάρχουν κομμάτια στο «Όταν θα δεις τη θάλασσα» που είναι τέταρτο ντραφτ.

© Vasso Maragoudaki, www.vforphoto.gr

Φωτογραφία / Βάσω Μαραγκονδάκη

Είσαι σίγουρος όμως ότι το τέταρτο ντραφτ είναι καλύτερο από το πρώτο ή το δεύτερο; Εννοώ μήπως όλη αυτή η επεξεργασία ευνούχιζει, τρόπον τινά, το πάθος της πηγαίας έμπνευσης;

Δεν πιστεύω πολύ στην πηγαία έμπνευση. Κάθε ιδέα που έχω, περνάει από χίλια κύματα μέχρι να αποκρυσταλλωθεί στο χαρτί. Το σίγουρο είναι ότι, ξαναγράφοντας την ίδια σελίδα, γίνομαι πιο απλός στο γράψιμό μου. Δεν με ενδιαφέρει να είμαι βιρτουόζος. Θέλω να είμαι κρυστάλλινος και διαυγής και η αφήγησή μου να είναι βατή στον αναγνώστη. Και ναι, θέλω να πιστεύω ότι το δεύτερο ντραφτ είναι καλύτερο από το πρώτο, και το τέταρτο καλύτερο από το τρίτο, γιατί κάθε φορά που ξαναγράφεις κάπι, το γνωρίζεις πολύ καλύτερα και βαθύτερα. Έτσι μπορείς να αποφύγεις λεπτομέρειες που είναι απαραίτητες μόνο σε σένα και όχι σε αυτόν που σε διαβάζει.

Πάντοτε ήσουν έτσι;

Όχι. Παλιότερα ό,τι έγραφα το κρατούσα. Τα πρώτα μου βιβλία ήταν υποθέτω ένας χείμαρρος αυθορμητισμού, γι' αυτό και μου είναι δύσκολο να τα διαβάσω σήμερα.

Υπήρξε κάποια αφορμή πον άλλαξες; Και πότε συνέβη, αν θυμάσαι;

Ήταν στα μέσα της προηγούμενης δεκαετίας. Δεν θα έλεγα ότι υπήρξε κάποια συγκεκριμένη αφορμή. Ίσως ήταν στοιχείο ωρίμανσης. Ο «Νέρων» είχε εκδοθεί και μεταφραζόταν στα ιταλικά. Και από το επικό μεγαλείο της αυτοκρατορικής διήγησης ήθελα να περάσω στο απέναντι άκρο, στη λιτή, συμπυκνωμένη αφήγηση. Είχα ξεκινήσει να γράφω λοιπόν το «Αγόρι στην αποβάθρα» και αντιμετώπιζα τρομερές δυσκολίες.

Writer's block;

Ναι. Επειδή έγραφα για τη λέξη, εσπιάζοντας στο κυνήγι της λέξης.

Λίγο επικίνδυνο;

Δεν υπάρχει χειρότερη παγίδα για έναν συγγραφέα.

Και τι συνέβη;

Πέταξα, θυμάμαι, εκατό σελίδες και ξεκίνησα πάλι από την αρχή. Ήταν μια δύσκολη περίοδος για μένα. Ξαφνικά είχα αρχίσει να μην πιστεύω στον εαυτό μου και αυτό με είχε φέρει αντιμέτωπο με βαθύτερες ανασφάλειες, θέματα δικά μου.

Φωτογραφία / Βάσω Μαραγκονδάκη

Όμως το «Αγόρι στην αποβάθρα» γράφτηκε τελικά. Και ήταν εξαιρετικό. Το πρώτο σου βιβλίο που διάβασα.

Ναι, τελικά γράφτηκε, μετά κόπων και βασάνων. Τέλος πάντων. Όταν άρχισα τον «Κύκνο» το 2008, είχα ευτυχώς συνέλθει από κείνη την κρισάρα. Και όπως αποδείχτηκε, μοιραία και η εμμονή με τη λέξη είχε υποχωρήσει. Ωστόσο έμεινε αυτή η επιφύλαξη απέναντι στο γράψιμο, αυτή η αυστηρότητα που θα με ωθούσε πα να αναθεωρώ μια σελίδα και να τη ξαναγράφω. Και στην πορεία, φυσικά, έχω την εντύπωση ότι μου βγήκε σε καλό. Γιατί τα βιβλία μου που αγαπώ περισσότερο είναι τα τρία τελευταία. «Ο τελευταίος κύκνος», «Η χορεύτρια του διαβόλου» και το «Όταν θα δεις τη θάλασσα».

«Ο τελευταίος κύκνος» ήταν και το τελευταίο σου βιβλίο στις εκδόσεις Καστανιώτη. Άλλαξε την ιδιοσυγκρασία σου ως συγγραφέα η μεταπήδησή σου στις εκδόσεις Ψυχογιός; Μπορεί να επηρεαστεί ένας δημιουργός από την αλλαγή εκδότη;

Δεν ξέρω. Ίσως πρόσκαιρα. Άλλα όχι εκ βαθέων. Η πραγματική μετάλλαξη ενός συγγραφέα μπορεί να γίνει μόνο από τον εαυτό του. Για να είμαι ειλικρινής, αυτό που συνέβη με μένα είναι ότι όντως η ιδιοσυγκρασία μου ως συγγραφέα είχε αρχίσει να αλλάζει, αλλά ενώ ήμουν αικόμια στον Καστανιώτη. Έγραφα τον «Τελευταίο Κύκνο», ένα βιβλίο που λατρεύω, που ήταν διαφορετικό από ότιδήποτε είχα γράψει μέχρι τότε. Και ενδόμυχα, θυμάμαι, αναζητούσα πολύ έντονα μια αλλαγή. Οι εκδόσεις Καστανιώτη ήταν το σπίτι μου για οκτώ χρόνια, και δεν είχα απολύτως κανένα παράπονο. Απλώς ένιωθα πως ο κύκλος για μένα εκεί είχε αρχίσει να κλείνει. Κάθε κεφάλαιο έχει μια αρχή και ένα τέλος.

Όταν λες ότι η ιδιοσυγκρασία σου είχε αλλάξει, τι εννοείς;

«Ο Τελευταίος Κύκνος» με έκανε ασυναισθητα να βγω από το σκοτάδι των παλιότερων βιβλίων μου. Ίσως με είχε κουράσει η ομφαλοσκόπηση που απαιτούσαν τέτοιου είδους μυθιστορήματα. Πάντως είχα αρχίσει να συνειδητοποιώ ότι περισσότερο με ενδιέφερε το να μπορώ να μιλήσω σε κάθε είδος αναγνώστη. Και ο «Κύκνος» ήταν η δεξαμενή της μετάλλαξής μου.

© Vasso Maragoudaki, www.vassophoto.gr

Φωτογραφία / Βάσω Μαραγκούδακη

Είτες στην αρχή της κουβέντας μας ότι για χρόνια απέφευγες να γράψεις κάτι ερωτικό. Ότι στα πρώτα σου βιβλία δεν υπάρχει καθόλου έρωτας. Γιατί;

Το σνόμπαρα. Έλεγα μέσα μου, είμαι σοβαρός συγγραφέας εγώ, για έρωτες θα γράφω; Εντελώς άλλα μυαλά. Πίστευα ότι κάθε μυθιστόρημά μου έπρεπε να είναι μια βουτιά στο σκοτάδι, τη βία, τη τρέλα. Σήμερα, βέβαια, θεωρώ ότι τα δύο κορυφαία θέματα της λογοτεχνίας είναι ο έρωτας και ο θάνατος. Τότε όμως ήμουν ταγμένος στις πιο ακραίες παθογένειες της ψυχής. Ο θεός μου ήταν ο Νόρμαν Μέιλερ.

Ας επιστρέψουμε στο «Όταν θα δεις τη θάλασσα». Τι είναι αυτό που ωθεί έναν μυθιστοριογράφο να στρέφεται στο παρελθόν;

Η ανάγκη να ταξιδέψει. Και η δυνατότητα που του παρέχει αυτό το ταξίδι, η δυνατότητα να μιλήσει για τη σημερινή εποχή μέσα από μια άλλη εποχή. Δεν αγνοώ αυτό που συμβαίνει σήμερα στην κοινωνία μας. Δεν το προσπερνάω. Αντιθέτως, το αναδεικνύω μέσα από αναγωγές και παραλληλισμούς. Δείχνοντας την Ελλάδα του 1886, χτίζω ένα καθρέφτισμα της Ελλάδας του 2016. Για όποιον μπορεί να το δει.

Η Μαργαρίτα Έργονιν, η κεντρική ηρωίδα σου, πόσο μοιάζει ή διαφέρει από μια γυναίκα της σύγχρονης εποχής;

Και διαφέρει πολύ, αλλά και μοιάζει πολύ. Διαφέρει γιατί πρέπει να επαναστατήσει κόντρα στον ίδιο της τον εαυτό προκειμένου να διεκδικήσει την ευτυχία. Πράγματα που σήμερα είναι εύκολο να γίνουν, στα τέλη του δεκάτου ενάτου αιώνα φάνταζαν κραυγαλέα και ίσως ουτοπικά. Κυρίως για τις γυναίκες. Από την άλλη, μοιάζει με μια γυναίκα της σύγχρονης εποχής, γιατί και οι γυναίκες της σύγχρονης εποχής βιώνουν την καταπίεση, την αδικία. Πόσες γυναίκες σήμερα δεν είναι εγκλωβισμένες σε ζωές δίχως το παραμικρό ίχνος τρυφερότητας;

Μέσω της ιστορίας σου, καταδεικνύεται η δύναμη της ελπίδας και της πίστης στα θαύματα. Θα έλεγες πως λειτουργούν ως αντίδοτα στη μαυρίλα των καιρών μας;

Η ελπίδα είναι πάντοτε ένα αντίδοτο στη μαυρίλα, αλλά πρέπει να έχει υπόβαθρο. Το μανιφέστο του βιβλίου είναι ότι η αληθινή μας πατρίδα είναι οι άνθρωποι που μας αγγίζουν. Αυτό θα ήθελα να δω σήμερα περισσότερο. Λίγη ακόμα ευαισθησία, λίγη παραπάνω ευγένεια, επιστροφή στην ανθρώπινη επαφή, στην αληθινή επαφή. Να θυμηθούμε εκείνους που αγαπάμε και να σκύψουμε κοντά τους, ακόμη κι αν αποτελούν μια ανάμνηση. Μόνο έτσι θα ξεπεράσουμε την εθνική μας μοναξιά. Μόνο έτσι θα κάνουμε την καθημερινότητά μας λίγο πιο όμορφη.

Vasso Maragkoudakis / www.vassomaragkoudakis.com

Φωτογραφία / Βάσω Μαραγκουδάκη

Φέτος συμπληρώθηκαν είκοσι χρόνια από την κυκλοφορία του πρώτου σου βιβλίου. Τι έχει μείνει ίδιο μέσα σου από τότε; Τι δεν άλλαξε ποτέ;

Το πάθος που καταθέτω στη δουλειά. Το γεγονός ότι πρέπει να δώσω το εκατό τοις εκατό σε ένα μυθιστόρημα. Ό,τι έχω μέσα μου. Να στύψω τον εαυτό μου, να μην μείνει τίποτε.

Και η σχέση σου με το γράψιμο σήμερα;

Α, η σχέση μου με το γράψιμο είναι πολυκύμαντη. Υπάρχουν μέρες που το αποστρέφομαι και μέρες που το αποζητώ σαν ανάσα. Όταν δουλεύεις όμως, όταν προχωράς ένα βιβλίο, ό,τι μέρα κι αν είναι, είτε νιώθεις το γράψιμο να σε πνίγει είτε το λατρεύεις, δεν έχεις άλλη επιλογή. Πρέπει να γράψεις. Και πρέπει να γράψεις καλά. Σαν να είναι η τελευταία μέρα που θα έγραφες ποτέ.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΔΑΝΔΑΛΟΣ

Όταν θα δεις
τη θάλασσα

ΙΑΝΟΣ ΓΟΓΓΙΑΣ

Ευχαριστούμε θερμά το Nālu Cafe για τη φιλοξενία